

Sieviešu tiesības Latvijā 1918–1940: starp politisko pilntiesību un civiltiesisko nevienlīdzību

Women's Rights in Latvia 1918–1940: between Equality in Political Rights and Civil Inequality

Dr. iur. Sanita Osipova

LU Juridiskā fakultāte

Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras profesore

E-pasts: *sanita.osipova@lu.lv*

*Kad vīrietis pielūdz sievieti kā dievieti,
tas tomēr nenozīmē,
ka viņš to cieni kā cilvēku.*

(Aspazijas runa Satversmes sapulcē.¹)

Publication is dedicated to women's equality in the Republic of Latvia civil law in the 20th century interwar period. With the foundation of the Republic of Latvia, legal basis was laid for equality in the political rights of genders. In 1919, when it was decided to temporarily retain the former laws of the Russian Empire, the laws of a patriarchal, class society were kept, as well as the particularism according to the territorial principle. In Russia's civil laws a wife was subject to the husband's power and was under the husband's guardianship. In the 20th century, during the interwar period, a woman's civil law capacity in Latvia was significantly changed, it was considerably expanded compared to the provisions of civil laws of the Russian Empire; however, a woman's full equality with a man in the field of civil law was not achieved, even though equality in political rights had been established since the foundation of the Latvian state.

Atslēgvārdi: sievietes rīcībspēja, laulību tiesības, ģimenes tiesības, vīra vara, sieviešu diskriminācijas vēsture.

Keywords: women's rights, marriage, family law, the power of the husband, the history of discrimination against women.

Satura rādītājs

<i>levads</i>	112
1. <i>Sieviešu politiskā pilntiesība Latvijas Republikā</i>	112
2. <i>Sievietes tiesiskais stāvoklis saskaņā ar Krievijas impērijas civillikumiem.</i>	114
3. <i>Satversmes sapulcē pieņemtie likumi un apspriestie likumprojekti, kas skar sievietes civilās tiesības</i>	115
4. <i>Saeimā (1922–1934) apspriestie likumprojekti, kas skāra sievietes civilās tiesības.</i>	118

¹ *Aspazija*. Runa Satversmes sapulces 10. decembra sēdē. *Sociāldemokrāts*, 1920. 14. decembris, Nr. 285, 1. lpp.

5. Latvijas Republikas 1937. gada Civillikums	120
Kopsavilkums	123
Izmantoto avotu saraksts	124
Literatūra	124
Normatīvie akti	125
Likumprojekti	125
Stenogrammas	125

Ievads

Lai gan Eiropā dzimumu vienlīdzības vēstures pētījumi pēdējos 50 gadus ir veikti visai plaši, Latvijā šis jautājums joprojām gandrīz nav pētīts.² Iespējams, tāpēc, ka mūsdienu Latvijā nav būtisku problēmu dzimumu vienlīdzības jautājumos,³ jo jau padomju tiesībās bija paredzēta un ar stingru roku tika ieviesta dzimumu vienlīdzība gan pilsoniskajās, gan civilajās tiesībās. Dzimumu kvotas dažādās valstīs un privātajās struktūrās, par kurām šobrīd runā vecās Eiropas valstīs, Latvija jau ir piedzīvojusi padomju varas gados. Ar savu pētījumu autore vēlas pievērsties dzimumu līdztiesības problēmai ģimenes tiesiskajās attiecībās Latvijas Republikā 20. gs. starpkaru posmā. Šajā posmā patriarhālo sabiedrību juridiski sāka pārveidot līdztiesīgo sabiedrībā. Ģimene sociālo izmaiņu procesos bija kā ūdens piliens, kurā atspoguļojas jūra. Tā kā tiesību vēsturē šis ir pirmais raksts par šo jautājumu, tajā, izmantojot salīdzinošo un sistēmisko analīzi, tiks iezīmētas tikai tēmas juridiski politiskās robežas, savukārt pilnīgai tēmas izpētei svarīgais tiesu prakses pētījums par sievietes civiltiesisko rīcībspēju tiks veikts turpmāk.

1. Sieviešu politiskā pilntiesība Latvijas Republikā

Dibinot Latvijas Republiku, juridiski tika ielikti pamati dzimumu politiskai līdztiesībai. Jau 1918. gada 17. novembra Tautas padomes pieņemtajā "Latvijas Tautas Padomes politiskajā platformā" bija paredzēts: "Satversmes Sapulces locekļu ievēlēšana notiek, abiem dzimumiem piedaloties, uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanu tiesību pamata."⁴ 1919. gada 19. augustā Latvijas Republikas Tautas padomes pieņemtais Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likums nostiprināja iepriekšminēto principu, paredzot, ka Satversmes sapulce ievēlāma vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās (1. pants), piedaloties abu dzimumu Latvijas pilsoņiem, kas ir sasnieguši 21 gada vecumu un dzīvo Latvijā.⁵ Šādi vēlēšanu cenzi (vienlīdzība, atsakoties no kārtu privilēģijām un

² Ir atsevišķi pētījumi par sievietes tiesībām, taču tos nav veikuši juristi, bet gan vēsturnieki, piemēram: Stikāne, V. Sieviete Līvonijs sabiedrībā viduslaikos un jauno laiku sākumā 13.–16. gs. Promocijas darbs. Rīga, 2012. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4785/29387-Vija_Stikane_2012.pdf?sequence=1 [aplūkots 25.05.2015.].

³ Nav aktuāli runāt par sieviešu diskrimināciju valstī, kurā 2014. gada pavasarī vienlaikus Saeimas priekšsēdētāja, Ministru prezidente un Satversmes tiesas priekšsēdētāja bija sievietes. Ja arī Latvijā ir kādas ar dzimumu līdztiesību saistītas problēmas, tad tās nav acimredzamas, bet gan atsedzamas dziļākā izpētē.

⁴ 1918. gada 17. novembra "Latvijas Tautas Padomes politiskajā platformā". No: *Latvijas Tautas Padomes sēdes*. Nr. 1. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 6. lpp.

⁵ Interesenti šī likuma projekta apspriešanas un pieņemšanas gaitu var skatīt Latvijas Tautas Padomes sēdes stenogrammās Nr. 4, 11.08.1919. Pieejams: https://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html#panel:pp|issue:/p_001_latp1919n004|article:DIVL30|query:Tautas_Padomes_1919_Tautas_Padomes|issueType:P [aplūkots 20.05.2015.]; sk. arī: 1919. gada 19. augusta Latvijas Tautas padomes "Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likums". *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rikojumu Krājums*, 1919. 27. septembris, Nr. 9, 124. lpp.

īpašuma cenza, un dzimumu līdztiesība) 20. gs. sākumā bija valststiesību “modes tendence”. Dzimumu politiskā līdztiesība Eiropā tika ieviesta, lielā mērā pateicoties sociālistu aktīvai politiskai cīņai par sieviešu vēlēšanu tiesībām. Sociālistu ideālus pauda dažādi politiskie spēki, no kuriem spilgtākie bija sociāldemokrāti un komunisti.⁶ Dibinot Latvijas Republiku, nozīmīgs politiskais spēks bija sociāldemokrāti, kuri bija pārstāvēti gan Tautas padomē, gan Satversmes sapulcē.⁷

Veidojās zināms tiesisks paradokss, jo sievietēm daudzās Eiropas valstīs 20. gs. sākumā tika piešķirta politiskā pilntiesība, joprojām saglabājot ierobežotu civiltiesisko pilntiesību. Pirmā no Eiropas valstīm vēlēšanu tiesības sievietēm piešķīra Somija 1906. gadā.⁸ Savukārt konservatīvā Lihtenšteina bija pēdējā Eiropas valsts – tā sievietes ar vēlēšanu tiesībām apveltīja vien 1984. gadā.

Latvijas iekļāvās valstu – pionieru pulkā, kas dibināja vai atjaunoja savu valstiskumu Pirmā pasaules kara beigās, veidoja valsti ar demokrātisku iekārtu un juridiski nostiprināja pilsonisko sabiedrību, par kuras politiski pilntiesīgām locekļēm tika atzītas arī sievietes.

1918. gada 18. novembrī dibinātā Latvijas Republika saskaņā ar Latvijas Republikas Tautas padomes 1919. gada 6. decembra “Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību” līdz jaunu likumu pieņemšanai saglabāja spēkā agrākās Krievijas impērijas tiesības, kas bija bijušas spēkā Latvijas teritorijā.⁹ Tautas padomei nenācās viegli pieņemt lēmumu saglabāt spēkā bijušās Krievijas impērijas likumus, lai gan referents Oskars Valdmanis (1888–1942), Tautas padomē izvirzot apspriešanai Tieslietu ministrijas izstrādāto likumprojektu “tieslietās”, uzsvēra, ka projekts ir baudījis visas komisijas atbalstu, un aicināja balsot par projektu, “ņemot vērā, ka tiesas Baltijā ir ātri organizējamas. Tāpēc ministrija atturējās no daudziem jaunievedumiem, izvezdama dzīvē tikai to, kas bez lielākām pārmaiņām izdarāms. Principiāli tika nospriests pieņemt Krievijas civillikumus”.¹⁰ Cits komisijas loceklis Vilis Holcmanis (1889–1941) oponenta iepriekšminētajam, ka nekādas vienprātības par projekta atbilstību komisijā neesot bijis. Sociāldemokrāti konceptuāli esot bijuši pret Krievijas civiltiesību saglabāšanu spēkā, jo: “Nav atceltas privilēģijas, jāreformē laulības likums sievas un vīra mantības jautājumos, arhaiski noteikumi par darbu, u. c. Jānāk pie slēdziena, ka projekts pavisam nepilnīgs, tur daudz jāstrīdas. No otras puses turpretī tiesu reformēšana jāizdara tūlī, lai nenotiktu kā Kurzemē, kura strādā bez tiesiskas apsardzības.”¹¹ Apspriežot likumprojektu komisijā, sociāldemokrāti bija iebilduši, jo uzskatīja Krievijas impērijas likumus, kuri bija pieņemti patriarhālai kārtu sabiedrībai, par neatbilstošiem gan materiāli tiesiskā, gan procesuāli tiesiskā ziņā. Tomēr dienišķās nepieciešamības dēļ pēc tiesām un likumiem šāds regulējums Tautas padomes sēdē tika pieņemts bez tālākām ierunām, kā kompromiss uz laiku, kamēr tiks pieņemtas jaunas pilsoniskai sabiedrībai atbilstošas tiesību normas.¹²

⁶ Fischer, I. Zur Problematik der Erfassung von Aktengut zu Gender- und Frauengeschichte im Archiv der sozialen Demokratie. Pieejams: http://www.fes.de/archiv/adsd_neu/inhalt/recherche/frauenbestand/text.htm [aplūkots 05.06.2015.].

⁷ Tautas padomes dibināšanas sēdē piedalījās četri pārstāvji no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas un trīs pārstāvji no Latvijas Revolucionāro sociālistu partijas.

⁸ 100 Jahre Parlament und Frauenwahlrecht in Finnland. Nachrichten, 06.04.2006. Botschaft von Finnland, Berlin. Pieejams: <http://www.finnland.de/public/default.aspx?contentid=121123&nodeid=37052&contentlan=33&culture=de-DE> [aplūkots 23.02.2015.].

⁹ Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 144. lpp.

¹⁰ Latvijas Tautas Padomes 1. sesijas 5. sēdes stenogramma 1918. gada 6. decembrī. No: *Latvijas Tautas Padomes sēdes*. Nr. 1. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 59. lpp.

¹¹ Turpat.

¹² Turpat, 60. lpp.

2. Sievietes tiesiskais stāvoklis saskaņā ar Krievijas impērijas civillikumiem

No vienas puses, pilsoniskajās tiesībās tika pasludināta un īstenota dzimumu vienlīdzība, un jaunās nacionālās valsts likumdevējs sāka izstrādāt jaunas, liberālai, demokrātiskai un tiesiskai valstij atbilstošas tiesības, no otras puses, kā pagaidu risinājums spēkā tika saglabātas Krievijas impērijas patriarhālās sabiedrības tiesības. Krievijas impērijas laikā vēlākās Latvijas Republikas teritorijā nebija vienotu civiltiesību, un tiesību partikulārisms netika uzreiz likvidēts arī pēc Latvijas valsts dibināšanas. Latvijas austrumu daļā – Latgalē – bija spēkā Krievijas impērijas likumu kopojuma (*Свод законов Российской империи*, 1832 (turpmāk – KILK)) 10. sējuma 1. grāmata, bet Vidzemē un Kurzemē – Baltijas guberņu Vietējo likumu kopojuma 3. daļa (turpmāk – BVLK).¹³ Saglabājot civiltiesības spēkā Krievijas likumus, tika saglabāts tiesību partikulārisms. Atšķirības tiesībās bija ne tikai teritoriālas, bet arī starp vienā teritorijā dzīvojošiem dažādu kārtu, ticību un tautību pārstāvjiem. Dažādību laulību tiesībās ietekmēja apstākļi, ka laulības slēgšana un šķiršana Krievijas impērijā bija baznīcas, nevis valsts kompetencē. Latvieši un baltvācieši pamatā piederēja pie katoļu un luterāņu konfesijas, mazāka daļa latviešu un Latvijā dzīvojošie krievu tautības cilvēki bija pareizticīgie.

Krievijas impērijas civiltiesību saglabāšana spēkā nozīmēja dzimumu nevienlīdzības saglabāšanu civiltiesībās. Civiltiesības, pēc kurām dzīvoja sabiedrība Latvijas Republikas proklamēšanas laikā, proti, laikā, kad tika veidotas un darbojās Tautas padome un arī Satversmes sapulce, bija paredzētas patriarhālai kārtu sabiedrībai.¹⁴ Saskaņā ar BVLK, kurā Frīdrihs Georgs fon Bunge atbilstoši vācu vēsturiskās tiesību skolas priekšstatiem par tiesību dabu bija apkopojis tiesību normas, kuras likumprojekta tapšanas laikā (19. gs. vidū) ievēroja sabiedrība,¹⁵ vīrs bija sievas padomdevējs un aizbildnis (8. panta 5. daļa), kuru sieva bez viņa atļaujas nedrīkstēja pamest (8. panta 2. un 3. daļa). Arī vīra tiesības noteikt ģimenes dzīvesvietu, pret kuru saglabāšanu vēlāk Satversmes sapulcē kategoriski iebilda sociāldemokrāti, bija aizgūtas no minētā likuma.¹⁶ Saskaņā ar BVLK vīrs pārvaldīja sievas mantu un publiski aizstāvēja viņas tiesības, t. sk. tiesā (8. panta 5. daļa).¹⁷ Vīrs runāja sievas vārdā un vietā un bija tiesīgs prasīt, lai sieva pakļaujas viņa gribai. Vienīgais ierobežojums vīra varai pār sievu bija likuma prasība, lai vīrs savas tiesības pār sievu izmanto "labā ticībā". Latgalē laulāto savstarpējās tiesības un pienākumus regulēja KILK 10. sējuma 1. grāmatas 4. nodaļas 100.–118. pants, kuros arī bija nostiprināta vīra vara. Zīmīgi ir 106. un 107. pants, kuros secīgi ir noteikti vīra un sievas pienākumi pret otru laulāto:

"106. Vīram ir pienākums mīlēt savu sievu kā savu paša miesu, dzīvot ar viņu saskaņā, cienīt, aizstāvēt, piedot viņas nepilnības un atvieglot viņas grūtumus. Viņam ir pienākums sniegt sievai iztiku un uzturu pēc savas kārtas un iespējām.

¹³ Vēbers, J. Ģimenes tiesības Latvijā. No neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanas 1918. gadā līdz neatkarības atjaunošanai 1991. gadā. No: *Latvijas Republikas Civillikumu komentāri. Ģimenes tiesības*. Rīga: Mans īpašums, 2000, 112. lpp.

¹⁴ 5, 6 stat'ja. Svod grazhdanskih uzakonenij gubernij Pribaltijskih (Chast' III Svoda mestnyh uzakonenij gubernij Ostzejskih). Petrograd: Pravo, 1915, s. 17, 18.

¹⁵ Jarvelaids, P. Baltijas civiltiesību "tēvs" Frīdrihs Georgs fon Bunge. *Jurista Vārds*, 2009. 3. novembris, Nr. 44 (587). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/199956-baltijas-civiltiesibu-tevs-fridrihs-georgs-fon-bunge/> [aplūkots 03.03.2015.].

¹⁶ Dziļleja, K. Ģimenes galva. *Sociāldemokrāts*, 1929. 6. aprīlis, Nr. 76, 2. lpp.

¹⁷ Svod grazhdanskih uzakonenij gubernij Pribaltijskih (Chast' III Svoda mestnyh uzakonenij gubernij Ostzejskih). Petrograd: Pravo, 1915, s. 18.

107. Sievai ir jāpakļaujas savam vīram kā ģimenes galvai, jāmīl viņš, jāciena un bez ierunām jāklausa, visādi viņam izpatīkot un izrādot pieķeršanos kā mājas saimniecei.”¹⁸ Lai gan pēc juridiskās tehnikas un leksikas BVLK un KILK 10. sējuma normas atšķiras, taču pēc laulāto savstarpējo tiesību un pienākumu satura abi regulējumi ir ļoti tuvi. Abos avotos ir nostiprināta patriarhāla ģimene, kurā sievai ir pienākums visā pakļauties vīram, bet vīrs valda pār sievu, bērniem un saimniecību.

Sievai saskaņā ar BVLK regulējumu ir ierobežota civiltiesiskā rīcībspēja, kas robežojas ar rīcībspējas liegšanu pēc būtības, jo sieva bez vīra piekrišanas varēja veikt tikai nenozīmīgus ikdienas darījumus. Sieva atradās vīra aizbildnībā.

KILK paredzēja mazākus ierobežojumus sievas rīcībspējai. Precēta sieva bez vīra piekrišanas nedrīkstēja vien uzņemties vekseļu saistības un noslēgt personisku kalpošanas līgumu, bet Čerņigovā un Poltavā sievietes nedrīkstēja būt liecinieces testamenta sastādīšanā (tā kā Latgale bija Vitebskas guberņā, tad uz Latgali tas netika attiecināts).¹⁹

Pēc Krievijas impērijā spēkā bijušajiem likumiem “radās tāda savāda parādība, ka Latgalē, kur iedzīvotāju kultūralais limenis ir samērā zemāks,²⁰ nekā pārējā Latvijā, sievietes bauda vairāk tiesības, nekā izglītotās Kurzemes, Zemgales un Vidzemes sievietes”.²¹

3. Satversmes sapulcē pieņemtie likumi un apspriestie likumprojekti, kas skar sievietes civilās tiesības

Satversmes sapulces pamatuzdevums, protams, bija izstrādāt valsts konstitūciju, taču līdztekus pamatlikuma izstrādāšanai Satversmes sapulcē notika aktīva likumdošana, jo tika likti jaunās valsts normatīvie pamati, t. sk. pieņemot jaunu tiesisko regulējumu laulību un ģimenes tiesībās.²² Latvijas sievietēm iegūstot aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības, viņas ne tikai aktīvi piedalījās Satversmes sapulces deputātu ievēlēšanā, bet arī kandidēja un tika ievēlētas tajā. No Satversmes sapulcē ievēlētajiem 164 deputātiem sešas bija sievietes:²³ Valērija Seile (Latgales zemnieku partija, dzimusi 1891. gadā, latviete, augstskolas izglītība, Rēzeknes pamatskolas inspektore),²⁴ Aspazija – Elza Pliekšāne (Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija (turpmāk – LSDSP), dzimusi 1865. gadā, latviete, vidusskolas izglītība, dzejniece),²⁵ Berta Vesmane (LSDSP, dzimusi 1878. gadā, latviete,

¹⁸ “106. Муж" objazan" ljubit' svoju zhenu, kak" sobstvennoe svoe tjelo, zhit' s" neju v" soglasii, uvazhat', zashhishhat', izvinjat' eja nedostatki ioblegchat' eja nemoshi. On" objazan" dostavljat' zhenje propitanie i soderzhanie po sostojaniju i vozmozhnosti svoej. 1782 Apr. (15379) s. 41, otd. VIII.

107. Zhena objazana povinovat'sja muzhu svoemu, kak" glavje semejstva, prebyvat' k" nemu v" ljubvi, pochtenii i v" neogranichenom" poslushanii, okazyvat' emu vsjakoe ugozhdenie i privjazannost', kak" hozjajka doma. 1763 Fevr. 26 (11764); 1782 Apr. 8 (15379) s. 41, otd. IX; 1802 Nojabr. 18. (20519).” Sk.: Svod zakonov Rossijskoj imperii. T. 10. Chast' I. Zakony grazhdanskie. Sankt Peterburg: Tip. Vtorogo Otdelenija Sobstvennoj E. I. V. Kanceljarii, 1912, s. 22.

¹⁹ *Eljaševs, D.* Sievietes zvērinātā advokatūrā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1933. 1. marts, Nr. 3, 52. lpp.

²⁰ Latgalē par gandrīz pusgadsimtu vēlāk atcēla dzimtbūšanu, līdz ar to 20. gs. sākumā tur bija zemāks izglīto personu procents un nabadzīgākas saimniecības nekā citos Latvijas novados.

²¹ *Eljaševs, D.* Sievietes zvērinātā advokatūrā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1933. 1. marts, Nr. 3, 53. lpp.

²² Interesenti plašāk var lasīt: Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. Dr. iur. Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 155.–212. lpp.

²³ Latvijas Satversmes Sapulces deputātu saraksts. No: *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922)*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 1102.–1107. lpp.

²⁴ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu rādītājs. Sast. H. Kārklīšs. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925, 142. lpp.

²⁵ Turpat, 15. lpp.

tirdzniecības kursu izglītība Pēterpilī),²⁶ Klāra Kalniņa (LSDSP, dzimusi 1877. gadā, latviete, augstskolas izglītība, zobārste),²⁷ Zelma Cēsniere-Freidenfelde (bezpartejiskā grupa, dzimusi 1892. gadā, latviete, augstskolas izglītība, ārste)²⁸ un Apolonija Laurinoviča (Latgales zemnieku partija, dzimusi 1886. gadā, latviete, vidusskolas izglītība, studente).²⁹ Aspazija, tautā mīlēta un cienīta dzejniece,³⁰ bija vecākā, sabiedriskā dzīvē vairāk pieredzējusi, kā arī atpazīstamākā no Satversmes sapulces dāmām. Savukārt Klāra Kalniņa, bijusi Tautas padomes locekle, bija politikā vairāk pieredzējusi.³¹ Sievietes, ieguvušas politisko līdztiesību, centās Satversmes sapulcē sekmēt sieviešu civilo līdztiesību, visupirms jau laulību un ģimenes tiesībās, lai sieva kļūtu par līdztiesīgu vīra dzīvesdraugu, kas bauda viņa un sabiedrības cieņu.³²

Satversmes sapulcei uzsākot darbu, tika veidotas speciālas komisijas darbam ar likumprojektiem. Par likumprojektu izstrādi un iesniegšanu likumdevējam atbildīgas bija ministrijas. 1920. gada 31. augustā tieslietu ministrs Rūdolfs Benuss (1818–1940) ar rīkojumu Nr. 100 iecēla profesoru Vladimīru Bukovski (*Владимир Буковский*, 1867–1937)³³ par Jaunā civilkodeksa izstrādāšanas komisijas priekšsēdētāju. Komisija darbojās pie Tieslietu ministrijas Juridiskās daļas.³⁴ Darbs ar apjomīgo projektu noritēja lēni un diemžēl Satversmes sapulces pilnvaru laikā ar panākumiem nevainagojās. Svarīgāko iemeslu, kāpēc komisijai nevedās vienota civiltiesiskā regulējuma izstrādāšana, savās publikācijās atklāja komisijas priekšsēdētājs, rakstot, ka dažādos valsts novados un pat vienā novadā dzīvojošiem dažādu kārtu pārstāvjiem ir būtiski atšķirīga izpratne par laulāto mantisko attiecību pamatu, piemēram, Vidzemes pilsētās – pēc laulāto kopmantas prezumpcijas, savukārt “pa daļai citādu mantas kopību – tīru romiešu *condominium* – spēkā esošie likumi nosaka Vidzemes lauku nemuižnieciskai garīdzniecībai”, bet “pēc Vidzemes zemnieku likumiem noteikta sevišķa mantas kopība, kas tikai ārēji apvieno mantu vienā veselā, nododot vīra pārvaldīšanā .. Šis kopmantas veids paliek spēkā tikai laulības laikā un pēc viena laulātā nāves sadalās savās sastāvdaļās .. Kurzemes zemes un pilsētu tiesībās, lai gan starp laulātiem tiek aizīta mantas šķirtība, tomēr visa manta, tāpat kā pie kopības atrodas vīra beznorēķina pārvaldībā un lietošanā .. Latgalē pēc paražu tiesībām starp laulātiem pastāvēja pilnīga mantas šķirtība”.³⁵ Laulāto mantiskās attiecības, kas kā prioritāte, kāpēc steidzami aizstājami Krievijas civillikumi, tika minētas vēl Tautas padomē, kļuva par klupšanas akmeni jauna regulējuma izstrādē. Mantiskās attiecības, kas izrietēja no spēkā esošajām tiesībām, noteica arī sievas ierobežotu rīcībspēju, jo neatkarīgi no tā, vai bija paredzēta mantas kopība vai šķirtība, visu mantu (kopmantu vai savu un sievas mantu) pēc BVLK tradicionāli pārvaldīja vīrs.

²⁶ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu rādītājs. Sast. H. Kārklīnš. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925, 170. lpp.

²⁷ Turpat, 75. lpp.

²⁸ Turpat, 44. lpp.

²⁹ Turpat, 100. lpp.

³⁰ Satversmes sapulcē bija ievēlēts arī viņas vīrs Jānis Pliekšāns – dzejnieks Rainis.

³¹ Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu rādītājs. Sast. H. Kārklīnš. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925, 75. lpp.

³² *Aspazija*. Runa Satversmes sapulces 10. decembra sēdē. *Sociāldemokrāts*, 1920. 14. decembris, Nr. 285, 1. lpp.

³³ *Birziņa, L.* Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gs. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 81., 82. lpp.

³⁴ *Švarcs, F.* Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 65., 66. lpp.

³⁵ *Bukovskis, V.* Jaunā civilkodeksa izstrādāšanas darbība. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1921, 1. marts, Nr. 1/3, 32. lpp.

Viens no pirmajiem likumiem Latvijas Republikā, kas ieviesa jaunu regulējumu laulību tiesībās, bija 1921. gada 1. februāra likums “Par laulību”.³⁶ Likumprojekts tika izstrādāts, izmantojot Šveices pieredzi. Jaunais likums paredzēja būtiskus liberālus grozījumus laulību tiesībās.³⁷ Likumprojekts Satversmes sapulcē tika apspriests kaismīgās debatēs, sievietēm deputātēm uzsverot, ka laulības šķiršanas brīvība ir salīdzināma ar dzimtzemnieku brīvvalšanu.³⁸ Aspazija, apspriežot likumprojektu “Par laulību”, 1920. gada 10. decembra sēdē uzstājās ar izvērstu runu, sakot, ka šis ir viens no svarīgākajiem Satversmes sapulcē pieņemamajiem likumiem, jo ar šo tiekot pieņemts likums “par feodālisma atlieku izskaušanu”, kas beidzot paredzot pāreju no baznīcas laulības uz civilo laulību.³⁹ “Ievedot civilaulību, mēs [domājams, Latvijas sievietes – S. O.] par savām ciešanām šodien saņemam gandarījumu...”, “Nē, vajaga teikt baznīcai un patriarhālai aizbildniecībai! .. Laulības līdz šim ir bijušas dibinātas uz vīriešu kundzību, lai gan pašā dabiskā tautu stāvoklī bija viss dzīves svars tur, kur māte atradās ar savu bērnu, un kā tāda tā tika cienīta ..”⁴⁰ Aspazija runāja kaismīgi, un kā gan citādi – 19. gadsimta beigās dzejniece pati bija piedzīvojusi sarežģīto laulības šķiršanas procesu baznīcā.⁴¹ Būtiski, ka jaunais likums padarīja iespējamu laulības šķiršanu ne tikai saskaņā ar vainas principu, kā tas bija līdz šim, bet pieļāva šķirt laulību arī sakarā ar laulības iziršanu (bez vienas puses vainas).⁴²

Liberālais laulību likums tika pieņemts, lielā mērā pateicoties sociāldemokrātu deputātu centieniem. Rezultātā tika pieņemts laikmeta garam atbilstošs likums, kurš paredzēja personu vienlīdzību laulības slēgšanā, neņemot vērā personas dzimumu vai ticību (sk. likuma “Par laulību” 1. pantu), ieviesa civilaulību (24. pants)⁴³ un iespēju šķirt laulību likumā noteiktos gadījumos (sk. likuma “Par laulību” 5. nodaļu).⁴⁴ Lai gan baznīcai joprojām bija saglabātas tiesības slēgt laulību, ja jaunlaulātie to vēlējās,⁴⁵ tomēr laulības šķiršana bija vienīgi tiesas (apgabaltiesas) kompetencē.⁴⁶ Taču pilnā mērā sociāldemokrātu iecere neīstenojās, jo laulības slēgšana nekļuva par valsts iestāžu ekskluzīvu kompetenci. Tomēr līdz ar likuma “Par laulību” pieņemšanu Latvijā tika nostiprināta dzimumu līdztiesība laulību tiesībās, piešķirot sievietei līdztiesību lemt par laulības noslēgšanu un šķiršanu. Tā laika sievietes prese uzteica deputātes Aspaziju, Valēriju Seili, Zeltu Cēsnieci-Freidenfeldi

³⁶ Likumu un valdības rīkojumu krājums. B. v.: Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas izdevums, 1921.

³⁷ Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 79., 80. lpp.

³⁸ Kalniņš, A. Sievietes pirmās Latvijas brīvvalsts parlamentā. *Brīvā Latvija*, 1998. 29. augusts, Nr. 33, 4. lpp.

³⁹ No 1921. gada līdz 1937. gadam Latvijā laulības slēgšanu, šķiršanu un neesamību regulēja 1921. gada 1. februāra “Likums par laulību” un 1922. gada 18. februāra “Likums par civilstāvokļa aktu reģistrāciju”. Abu pieņēma Satversmes sapulce, un abu pieņemšanas gaitā savu artavu deva minētās četras deputātes.

⁴⁰ Aspazija. Runa Satversmes sapulces 10. decembra sēdē. *Sociāldemokrāts*, 1920. 14. decembris, Nr. 285, 1. lpp.

⁴¹ *Lipša, I., Neiburgs, U.* Nezināmā Aspazija. Remdeni? Nekad! TVNet, 14.03.2005. Pieejams: http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/41516-nezinama_aspazija_remdeni_nekad [aplūkots 03.03.2015.].

⁴² Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 179. lpp.

⁴³ “24. Laulāšanu izdara dzimtsarakstu nodaļas vai jebkuras konfesijas garīdznieki pēc laulājamo vēlēšanās.” Latvijas Satversmes sapulces 1921. gada 18. februāra likums “Par laulību”. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1921. 1. marts, Nr. 1/3, 65.–74. lpp.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ 24. pants. Laulāšanu izdara dzimtsarakstu nodaļa vai jebkuras konfesijas garīdznieki pēc laulājamo vēlēšanās.

⁴⁶ Turpat.

un Klāru Kalniņu par darbu Satversmes sapulcē, rakstot: „.. neskatoties uz to, ka tautas priekšstāves pieder pie dažādām politiskām partijām, visas viņas vienprātīgi uzstājas par liberālo laulības likumu, kurš ienes jaunus tikumības pamatus vīra un sievas attiecībās.”⁴⁷

1921. gada 18. februārī Latvijas Satversmes III sesijā tika pieņemts likums “Par civilstāvokļa aktu reģistrāciju”. Saskaņā ar šo likumu tika izveidotas dzimtsarakstu nodaļas, kuras pilnībā pārņēma civilstāvokļa aktu lietvedību.⁴⁸ Tomēr tālāk, liberālējot laulāto savstarpējās tiesības, Satversmes sapulce tā arī netika.

4. Saeimā (1922–1934) apspriestie likumprojekti, kas skāra sievietes civilās tiesības

Ņemot vērā likumdevēja izteikto vēlēšanos – pēc iespējas paturēt spēkā esošos Civillikumus (proti, BVLK), izstrādājot likumprojektu par laulāto tiesiskajām attiecībām, pārgrozīti un papildināti tika vienīgi tie panti, kas neatbilda “dzīves apstākļiem”.⁴⁹ Jaunā civilkodeksa izstrādāšanas komisija 1921. gadā izstrādāja likumprojektu “Par saderināšanos, laulāto ļaužu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu”. Taču tā virzība Satversmes sapulcē nesekmējās.⁵⁰ 1924. gada 1. martā “Tieslietu Ministrijas Vēstnesī” tika publicēts likumprojekts “Par saderināšanos, laulāto ļaužu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu”,⁵¹ kas bija iecerēts kā Civillikumu 1. grāmata.⁵² Projekts tika virzīts uz pieņemšanu Saeimā un plaši apspriests gan presē, gan politiķu vidū, gan aizstāvēts V. Bukovska publikācijās.⁵³ Tieslietu ministrijas oficiālajos darba pārskatos, kas bija publicēti tā laika presē, projekts tika raksturots kā “liberāls un laulāto vienlīdzību garantējošs” normatīvais regulējums. Piemēram, “Policijas Vēstnesī” 1924. gada 8. jūlijā tika publicēts raksts “Civil- un krimināllikumu izstrādāšanas darbi”, kurā līdz ar citiem likumprojektiem, kurus ir izstrādājusi un virzījusi Tieslietu ministrija, raksturots nesen publicētais likumprojekts “Par saderināšanos, laulāto ļaužu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu”.

“Šis likumprojekts .. tiecas ieviest personīgo attiecību ziņā tiesību vienlīdzības principu abu laulāto starpā, un tādēļ uzskatāms par ievērojamu soli uz priekšu, salīdzinot ar Latvijā pastāvošām tiesībām. Tagad pēc likuma pastāvošais sievas aizgādības stāvoklis, kurš sievu padod pilnīgi vīra gribai, dod vīram tiesību uzstāties pie tiesas sievas vārdā bez viņas pilnvarojuma un pat sievas rīcībai mantojuma lietās prasa vīra piekrišanu, pēc jaunizstrādātā likumprojekta pieņemšanas pārietu .. Projektā noteikts, ka vīram piekriņt pienākums, tāpat kā tagad uzturēt sievu un segt visus ģimenes dzīves izdevumus, sakarā ar ko arī viņš noteik ģimenes dzīves vietu un viņam ģimenes strīdu gadījumos piešķirta izšķirošā balss. Tomēr šim vīra tiesību pārākumam turpat nostādīta sievas tiesība nepadoties vīra rīkojumiem, ciktāl tie izrādās par varas nelietīgu lietošanu .. Sieva pārzina saimniecību, pēc iespējas

⁴⁷ [B. a.] Latvijas Satversmes Sapulces locekles. *Sieviete*, 1924. 15. jūlijs, Nr. 5, 126. lpp.

⁴⁸ Latvijas Republikas 1921. gada 18. februāra likums par “Civilstāvokļa aktu reģistrāciju”. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1921. 1. marts, Nr. 1/3, 44. lpp.

⁴⁹ *Dāvids, V.* Tieslietu ministrijā ierosinātie likumprojekti. *Jurists*, 1929. 1. februāris, Nr. 2, 62. lpp.

⁵⁰ *Švarcs, F.* Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 81. lpp.

⁵¹ Likumprojekts par saderināšanos, laulāto ļaužu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1924. 1. marts, Nr. 3, 101.–116. lpp.

⁵² *Dāvids, V.* Tieslietu ministrijā ierosinātie likumprojekti. *Jurists*, 1929. 1. februāris, Nr. 2, 62. lpp.

⁵³ *Bukovskis, V.* Jautājums par vispiemērotāko sistēmu laulātu mantas attiecībās. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1926. 1. oktobris, Nr. 10, 369.–393. lpp.

palīdzējama vīram viņa darbībā, viņai ir tiesības celt patstāvīgi prasības un atbildēt uz tām, tiesība patstāvīgi rīkoties ar savu mantu nāves gadījumam.”⁵⁴ Šajā rakstā viņai korekti ir formulēts likumprojekta regulējums attiecībā uz laulāto tiesībām. Turklāt sievai tika paredzētas tiesības izvēlēties sev patstāvīgu peļņas arodu, t. sk. pret vīra gribu, taču šajā gadījumā viņa riskēja zaudēt vīra dotu uzturu (14. pants). Tomēr likumprojekts neparedzēja pilnībā likvidēt vīra aizbildnību pār sievu, bet gan tikai to būtiski ierobežot, jo, piemēram, laulāto mantas kopības gadījumā par kopējās mantas pārstāvi tika atzīts vīrs (18. pants), sievai vīra prombūtnē bija paredzēta tiesība mājas saimniecības robežās aizvietot vīru, taču vīrs bija tiesīgs šo sievas tiesību aprobežot (17. pants). Sievai bija jāpakļaujas vīra rīkojumiem, ciktāl tie nebija ļaunprātīgi.⁵⁵ Lai gan tā laika prese raksturoja projektu kā tādu, kas paredz laulāto tiesisko līdztiesību, taču pat virspusēja analīze, balstoties uz mūsdienu izpratni par dzimumu vienlīdzību, šo apgalvojumu atspēko. Likumprojekts paredzēja ievērojami paplašināt sievas rīcībspēju, dodot viņai tiesības vērsties tiesā, pārvaldīt savu mantu, izvēlēties strādāt algotu darbu, atsevišķos gadījumos nepakļauties vīram. Lai gan likumprojekts atstāja vīram “ģimenes galvas statusu”, paredzētais regulējums bija ievērojams solis, lai nākotnē izveidotu sievas līdztiesību ģimenes tiesībās.

Politiku vidū vienprātības par likumprojektu nebija. Sociāldemokrāti asi iebilda pret šo projektu, jo tajā nebija paredzēta pilnīga dzimumu vienlīdzība.⁵⁶ Taču galvenais iemesls, kāpēc likumprojekts netika pieņemts, bija nevis laulāto līdztiesības jautājums, bet gan mantiskās attiecības. “Tā kā Latgalē nevarētu ieviest ne laulāto mantas kopības, nedz arī sistēmu, pēc kuras sievas mantas pārvaldība un lietošana piekrīt vīram, un ņemot vērā, ka arī Vakareiropā tagad pacēlušās daudzas balsis laulāto mantas atšķirtības sistēmai par labu, likumprojektā arī pieņemta atšķirtības sistēma.”⁵⁷ Savukārt Saeimas Juridiskajā komisijā, 1926. gadā apspriežot likumprojektu, balsis sadalījās un rezultātā tika pieņemts principiāls atzinums, ka par likumīgo pamatsistēmu atzīstama nevis mantas atdalīšana, bet gan “lietošanas īpašuma” sistēma, kurā sievas manta likumīgā kārtā pāriet nedalītā vīra pārvaldīšanā un lietošanā. Tā bija sistēma, kura bija spēkā Kurzemē un Vidzemē ārpus pilsētām. Tas nozīmēja, ka Saeimas Juridiskā komisija, V. Bukovska vārdiem, lēma par sievas “zemaizbildnības sistēmas” saglabāšanu laulāto mantiskajās attiecībās arī turpmāk.⁵⁸ Noraidot mantas šķirtības principu projektā, noraidīts tika arī izstrādātais projekts, taču daļa šī projekta normu vēlāk tika iekļauta 1929.–1932. gadā izstrādātajos ģimenes un mantošanas tiesību likumprojektos.⁵⁹

Lai gan likumprojekts neparedzēja pilnīgu laulāto līdztiesību, tomēr tas bija par radikālu sava laika likumdevējam, jo būtiski atkāpās no tradīcijām, kas bija nostiprinātas BVLK.

Sieviešu civiltiesiskā līdztiesība laika posmā no 1922. līdz 1934. gadam, proti, 1., 2., 3. un 4. Saeimas darbības laikā, netika juridiski nodrošināta. Vēl 1933. gadā “Tieslietu Ministrijas Vēstnesī” publicētajā rakstā zvērināts advokāts D. Eljaševs, veicot izpēti par sievietes tiesībām Latvijas Republikā, secināja: “.. Latvijas sieviete, lai gan savās politiskās tiesībās ir nostādīta līdzīgi vīrietim, civiltiesību laukā

⁵⁴ [B. a.] Civil- un krimināllikumu izstrādāšanas darbi. *Policijas Vēstnesis*, 1924. 8. jūlijs, Nr. 52, 2. lpp.

⁵⁵ Likumprojekts par saderināšanos, laulāto ļaūžu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1924. 1. marts, Nr. 3, 101., 102. lpp.

⁵⁶ *Dzīlēja, K.* Ģimenes galva. *Sociāldemokrāts*, 1929. 6. aprīlis, Nr. 76, 2. lpp.

⁵⁷ *Dāvids, V.* Tieslietu ministrijā ierosinātie likumprojekti. *Jurists*, 1929. 1. februāris, Nr. 2, 62. lpp.

⁵⁸ *Bukovskis, V.* Jautājums par vispiemērotāko sistēmu laulātu mantas attiecībās. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1926. 1. oktobris, Nr. 10, 375. lpp.

⁵⁹ *Švarcs, F.* Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 81. lpp.

vienmēr paliek par nepilntiesīgu tiesību un darbības spējīgu subjektu.⁶⁰ Viņš aprakstīja, ka sievietes un sievas tiesību ierobežojumi ir izkaisīti pa visu Civillikumu (analizēts tika BVLK), tāpēc šo problēmu varot atrisināt tikai ar kompleksiem grozījumiem vai jaunu likumu.⁶¹

5. Latvijas Republikas 1937. gada Civillikums

Līdz valsts apvērsumam 1934. gada 15. maijā, kad demokrātisku valsts iekārtu nomainīja autoritārisms, Saeimā tā arī netika pieņemts jauns visaptverošs civiltiesību regulējums. Saeima bija grozījusi vai atcēlusi tikai atsevišķas BVLK normas, t. sk. dažas sievietes tiesības ierobežojošas tiesību normas. Piemēram, 1925. gadā no BVLK 3043. panta tika izslēgts teikums, kurš paģērēja vīriešu kārtas lieciniekus, sastādot rakstītos aktus, bet no 4506. panta teikums par sieviešu galvojuma tiesību aprobežojumiem.⁶² Taču nebija pieņemts jauns civillikums, likumdevējs bija formulējis vienīgi nostādni, ka par pamatu likumprojektam izmantojams BVLK.⁶³ Tieslietu ministrs Hermanis Apsītis (1893–1942) vēlāk rakstīja: „līdz 1934. gada 15. maijam mūsu likumdošanā varēja vērot lēcienus, sistēmas un noteiktības trūkumu...”⁶⁴ Tas, ko pārmet autoritāras valsts politiķis Saeimas darbībai, ir normāls demokrātisks process, kurā par katru lēmumu likumdošanas gaitā notiek vienošanās un balsojums. Civiltiesību grozījumi visās valstīs ir nākuši lēni, jo īpaši gadījumā, ja ar grozījumiem ir bijis jāmaina sabiedrībā valdošās tradīcijas, turklāt visai valstij iepriekš nav bijušas vienotas tiesības.⁶⁵

Kārlis Ulmanis (1877–1942) pēc valsts apvērsuma solīja tautai jaunus nacionālus likumus.⁶⁶ Darbu ar Civillikumu arī Ulmaņa autoritārisma laikā turpināja 1933. gadā izveidotā likumdošanas komisija, kuru tāpat kā iepriekšējās vadīja V. Bukovskis,⁶⁷ un jaunais Latvijas Republikas Civillikums (turpmāk – CL) tika pieņemts tikai 1937. gadā. CL, kurš stājās spēkā 1938. gada 1. janvārī, kā rakstīja tā laika juristi, iemiesoja ilgi gaidītās latviešu tautas vienotās nacionālās tiesības, nodrošinot “tiesību tuvināšanos tautai”.⁶⁸ Tas tika sagatavots, pārstrādājot, saīsinot, kā arī iespēju robežās modernizējot 1864. gada Civillikumu (Krievijas impērijas BVLK 3. daļu).⁶⁹ Prof. Jānis Rozenfelds (1946) raksturo 1937. gada likumu “kā Civillikuma priekšteča – Vietējo likumu kopojuma – latviskojumu”.⁷⁰

⁶⁰ Eljaševs, D. Sievietes zvērīnātā advokatūrā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1933. 1. marts, Nr. 3, 57. lpp.

⁶¹ Turpat.

⁶² [B. a.] Valdības rīkojumi un pavēles. *Valdības Vēstnesis*, 1925. 29. oktobris, Nr. 243, 1., 2. lpp.

⁶³ Dāvids, V. Tieslietu ministrijā ierosinātie likumprojekti. *Jurists*, 1929. 1. februāris, Nr. 2, 62. lpp.

⁶⁴ Apsītis, H. 18. novembris. No: *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture 1918–1938*. Sast. K. Veitmanis, A. Meņģelsons. Rīga: [b. i.], 1939, 10. lpp.

⁶⁵ Piemēram, Polijā, kura arī bija civiltiesiski sašķelta pēc valsts dibināšanas 1918. gadā, starpkaru posmā tā arī netika pieņemts vienots civillikums visai valstij.

⁶⁶ Ulmanis, K. Runa Tautas vienības svētku aktā nacionālā operā 1936. gada 15. maijā. *Latvju radošā gara atdzimšana*. Rīga: LETA, 1936, 7. lpp.

⁶⁷ Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 130. lpp.

⁶⁸ Šulcs, L. Latvijas kā autoritāras valsts pieci gadi tiesību laukā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1939. 1. maijs, Nr. 3, 609. lpp.

⁶⁹ Balodis, K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 51. lpp.; arī Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 56., 57. lpp.

⁷⁰ Rozenfelds, J. Civillikums un latviskā identitāte. No: *Politika un tiesības. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 47. lpp.

Ģimenes tiesības bija tā CL daļa, kura līdz ar mantojuma tiesībām tika grozīta visvairāk salīdzinājumā ar 1864. gada Civillikumu.⁷¹ Laulību tiesības tika grozītas, par pamatu ņemot 1921. gada likumu “Par laulību”.⁷² Salīdzinājumā ar 1921. gada likumu “Par laulību” CL 51. pants sašaurināja mācītājiem tiesības laulāt, konkrēti-zējot, ka tiesības laulāt ir tikai “ev.-luterāņu, reformātu, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, anglikāņu, bīskapu-metodistu, baptistu, septītās dienas adventistu vai Mozus ticīgo konfesijas”⁷³ garīdzniekiem, tādējādi aprobežojot tiesības un atļaujot laulāt tikai Latvijas tradicionālo reliģiju kulta kalpiem.

Jaunievedumi ģimenes tiesībās bija saistīti ar liberālu vērtību un latvisku tradīciju iedzīvināšanu. Tiesību vēstures prof. Arveds Švābe (1888–1959)⁷⁴ panāca, ka ģimenes tiesībās tiek pieņemti tradicionāli latviešu juridiskie jēdzieni, piemēram, līgava, līgavainis, radi, radniecība u. c.⁷⁵ Tāpat A. Švābe ieteica ieviest CL normu par pūra došanu meitai. Lai gan pūrs bija novecojis tiesību institūts jau CL pieņemšanas laikā, taču tas tika atzīts par latviešu nacionālajām privāttiesībām raksturīgu institūtu, un 111. pantā tika noteikts: “Pūrs, ko sievietei laulības gadījumam piešķirušī vecāki, radi vai citas personas, pieder sievai, kaut arī tas būtu nodots vīram.”⁷⁶ Par vienu no būtiskākajām CL iezīmēm jāatzīst, ka tā uzmanības centrā atradās nevis indivīds, bet gan ģimene, kas tā laika politikas kontekstā tika uzskatīta par valsts pamatu.⁷⁷

Attiecībā uz laulāto personiskām tiesībām CL pēc būtības tika iekļautas jau 20. gs. 20. gadu sākumā izstrādātās likumprojekta “Par saderināšanos, laulāto ļaužu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu”⁷⁸ normas. Līdz ar to arī uz CL var attiecināt iepriekš paustās atziņas, ka ar jauno regulējumu tika palielināta sievietes vienlīdzība ar vīrieti, taču par pilnīgu līdztiesību runāt nevar, un patriarhālā ģimene, tiesa, liberalizētā versijā, tika saglabāta.

Lai gan CL stiprināja sievietes (sievās) tiesiskās pozīcijas (līdz šim saskaņā ar BVLK sieva pēc laulības nonāca vīra aizbildnībā, bet CL atbrīvoja sievu no vīra aizbildnības),⁷⁹ jo 85. pants paredzēja, ka “abiem laulātiem pieder vienādas tiesības”,⁸⁰ tomēr sieva nekļuva pilnībā līdztiesīga vīram, jo strīdus gadījumā par ģimenes kopdzīvi tajā pašā 85. pantā vīram bija paredzēts galavārds un tiesības izvēlēties pāra dzīvesvietu.⁸¹ Pēc būtības jaunajā CL ir tikai vēl nedaudz mikstināta jau iepriekš ierobežotā vīra tiesība sievu izriktot, 85. pantā nosakot: “Sievai nav jāpadodas vīra rīkojumiem, ja viņš savas tiesības izlieto nelietīgi.”⁸² Proti, 85. panta pirmais teikums garantē laulāto līdztiesību, bet pēdējais noteic, ka sievai jāpakļaujas

⁷¹ Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 176., 177. lpp.

⁷² Lazdiņš, J. Laulības tiesību ģenēze un evolūcija Latvijā. *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki*, 2002. Nr. 2 (46), 31.–39. lpp.

⁷³ 1937. gada 28. janvāra Civillikums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938, 13. lpp.

⁷⁴ Birziņa, L. Latvijas Universitātes tiesībzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gadsimtā. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 155. lpp.

⁷⁵ Lazdiņš, J. Vēsturiskā tiesību skola un Latvija. No: *LU Raksti. Juridiskā Zinātne*. Nr. 703. Rīga: LU, 2006, 34. lpp.

⁷⁶ 1937. gada 28. janvāra Civillikums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938, 23. lpp.

⁷⁷ Švarcs, F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011, 177. lpp.

⁷⁸ Likumprojekts par saderināšanos, laulāto ļaužu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1924. 1. marts, Nr. 3, 101.–116. lpp.

⁷⁹ Sinaiskis, V. Mūsu pienākumi un tiesības jaunajā Civillikumā. No: *Prezidenta Ulmaņa Civillikums*. Rīga, 1938, 168. lpp.

⁸⁰ 1937. gada 28. janvāra Civillikums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938, 23. lpp.

⁸¹ Turpat.

⁸² Turpat.

vīra rīkojumiem, ciktāl tie nav nelietīgi. Profesors Vasilijš Sinaiskis 1938. gadā rakstīja: “Civillikums atcēlis vīra varu (kāda paredzēta vecā likumā) un ievēdis laulāto vienlīdzības principu, jo biedrībā locekļi ir vienlīdzīgi,”⁸³ viltīgi iestarpinot iekavas, jo pēc būtības “vīra vara” pilnībā atcelta netika.

CL 95. pantā iekļautais vīra pienākums segt ģimenes un kopīgās mājsaimniecības izdevumus izriet no prezumpcijas, ka vīrs pārvalda gan savu, gan sievas mantu, gan kopējo mantu. To apstiprina šī paša panta 3. teikums: “.. ja vīra pārvaldībā sievas mantas nav vai, ja ienākums no sievas mantas ir nesamērīgi mazs, tad vīrs var prasīt, lai sieva piedalās ģimenes un kopīgās mājsaimniecības izdevumos samērā ar savas atsevišķās mantas stāvokli.”⁸⁴ Tāpēc nav pamata nostalgiski apcerēt: lai gan starpkaru Latvijā sieviešu tiesības bija ierobežotas, taču to atsvēra tas, ka vīri viņas uzturēja!

Autoritārisma laikā Latvijā vadonis un viņa darbi tika slavīnāti,⁸⁵ un CL tika prezentēts kā prezidenta Ulmaņa Civillikums. Tāpēc, veicot izpēti, bija visai grūti atrast publikācijas, kurās laikabiedri bija objektīvi vērtējuši CL normas. Sociāldemokrātu partija, kuras biedri līdz šim likumdošanas procesā bija iestājušies par dzimumu vienlīdzību, bija likvidēta, un viņu laikraksts, kurā kritiski tika vērtētas likumdošanas iniciatīvas un likumi, kuros redzamas atkāpes no dzimumu vienlīdzības, slēgts. Tāpēc presē lielākoties par CL tika rakstīts tikai neitrāli (komentējot jaunievedumus bezkaislīgi, tos nenovērtējot) vai slavinoši. Pie neitrāliem vērtētājiem varētu minēt zvērinātu advokātu Jāni Sūnu, kurš rakstā “Prezidenta K. Ulmaņa civillikums un Latvijas sievietē” uzsvēra: “Ievērojot to, ka uz vīru gulstas galvenā nasa ģimenes apgādāšanā, likums, noteicot laulāto savstarpējās mantiskās attiecības, pieņēmis par pamatu laulāto mantas apvienību zem vīra pārvaldības.”⁸⁶ Proti, sievas tiesības ir ierobežotas, bet tas ir attaisnojami, jo vīram ir vairāk pienākumu. Šo ideju pamatoja arī V. Sinaiskis: “Vīram piešķirtas minētās [mantas] pārvaldības un lietošanas tiesības ģimenes interešu vienības dēļ, bet ne tāpēc, ka viņš ir vīrietis.”⁸⁷ To, ka sievietes tiesību jautājums ir bijis aktualizēts CL izstrādāšanas un pieņemšanas laikā, apliecina tie “reveransi”, kuri dažādās publikācijās veikti attiecībā pret sievietēm, skaidrojot jauno CL. “Vispārīgi jaunais Civillikums augstu vērtē sievieti, piešķirot tai pilnīgu patstāvību dažāda veida tiesisku darījumu slēgšanā, un neprasa, lai vīrs piedalītos kā padomdevējs (asistents). Arī mantiskās attiecībās nav aizskārta sievietes cieņa, kad jaunais likums uztic vīram pārvaldīt sievietei piederošu mantu (izņemot viņas atsevišķo mantu; 90. u. c. p.).”⁸⁸ Vislišķīgāk par CL un sieviešu tiesībām tika rakstīts provinciālajās “Ogres Ziņās”: “Senāk sievietē mēdza žēloties par savu apspiešanu un jutās mazvērtīga .. Prezidenta Kārļa Ulmaņa civillikums ir nojaucis visus veco laiku žogus un aizmetis projām gadusimtenos apsūbējušās, novecojušās tiesību paliekas. Tagad sieva ģimenē vairs nav vīra pastāvīgā aizbilstamā, vīra “diktatūra” ģimenē nepastāv, un viņam priekšrocības piešķirtas tikai tur, kur bērnu intereses to prasa.”⁸⁹

⁸³ Sinaiskis, V. Mūsu tiesības un pienākumi jaunajā Civillikumā. *Sējējs*, 1938. 1. oktobris, Nr. 1, 35. lpp.

⁸⁴ 1937. gada 28. janvāra Civillikums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938, 23. lpp.

⁸⁵ Hanovs, D., *Tēraudkalns*, V. Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā 1934.–1940. Rīga: Zinātne, 2012, 67.–76. lpp.

⁸⁶ Sūna, J. Prezidenta K. Ulmaņa civillikums un Latvijas sievietē. *Sievietes Pasaule*, 1938. 1. februāris, Nr. 3, 2. lpp.

⁸⁷ Sinaiskis, V. Mūsu tiesības un pienākumi jaunajā Civillikumā. *Sējējs*, 1938. 1. oktobris, Nr. 1, 35. lpp.

⁸⁸ Turpat.

⁸⁹ Liepiņš, O. Ģimenes diena. *Ogres Ziņas*, 1938. 7. maijs, Nr. 7 (33), 1. lpp.

Līdz ar to var secināt, ka Latvijā 20. gs. starpkaru laikā tika būtiski grozīta sievietes civiltiesiskā rīcībspēja, to ievērojami paplašinot salīdzinājumā ar Krievijas impērijas civillikumos noteikto, tomēr pilnīgu sievietes vienlīdzību ar vīrieti civiltiesību jomā sasniegt neizdevās, lai gan līdztiesība politiskajās tiesībās bija noteikta jau no Latvijas valsts dibināšanas.

Kopsavilkums

1. Dibinot Latvijas Republiku, juridiski tika ielikti pamati dzimumu politiskai līdztiesībai. 1919. gada 19. augustā Latvijas Republikas Tautas padomes pieņemtais Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likums nostiprināja iepriekšminēto principu, paredzot, ka Satversmes sapulce ievēlama vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. Ievēlot Satversmes sapulci, Latvijas sievietes aktīvi izmantoja jauniegūtās aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības.
2. 1919. gadā nolemjot pagaidām saglabāt spēkā bijušos Krievijas impērijas likumus, civiltiesībās spēkā tika saglabātas patriarhālas, kārtu sabiedrības tiesības un tiesību partikulārisms pēc teritoriālā principa. Krievijas civillikumos sieva bija pakļauta vīra varai un atradās vīra aizbildnībā. Latgales sievietes bija pakļautas KILK regulējumam un baudīja plašāku rīcības brīvību, jo viņām bija plašākas tiesības lemt par savu mantu nekā BVLK pakļautajām Vidzemes, Zemgales un Kurzemes sievietēm, kuru mantu pārvaldīja vīrs.
3. Satversmes sapulces darbības laikā ar 1921. gada likuma "Par laulību" pieņemšanu tika panākta sievietes līdztiesība ar vīrieti laulību tiesībās, taču regulējums, kurš paredzētu sievietes civiltiesisko pilntiesību un līdztiesību vīrietim, ģimenes tiesībās pieņemts netika.
4. 1., 2., 3. un 4. Saeimas darbības laikā tika veiktas izmaiņas spēkā esošajos likumos, atceļot atsevišķas normas, kuras diskriminēja sievietes tiesības. Ņemot vērā likumdevēja izteikto vēlēšanos – pēc iespējas paturēt spēkā BVLK, izstrādājot likumprojektu par laulāto tiesiskajām attiecībām, pārgrozīti un papildināti tika vienīgi tie panti, kas neatbilda "dzīves apstākļiem". Likumprojekts "Par saderināšanos, laulāto ļaužu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu" paredzēja ierobežot vīra aizbildnību pār sievu, piešķirt sievietei plašāku rīcībspēju un kā pamata prezumpciju izmantoja laulāto mantas šķirtības prezumpciju. Saeimas Juridiskā komisija 1926. gadā projektu noraidīja, uzsverot, ka likums jāveido uz laulāto mantas kopības prezumpcijas.
5. Lai gan 1937. gada CL stiprināja sievietes (sievas) tiesiskās pozīcijas, jo 85. pants paredzēja, ka abiem laulātajiem pieder vienādas tiesības, tomēr sieva nekļuva pilnībā līdztiesīga vīram, jo vīram bija piešķirtas mantas, t. sk. sievas mantas, pārvaldības un lietošanas tiesības "ģimenes interešu vienības dēļ", bija saglabāts "ģimenes galvas institūts" ar visām no tā izrietošajām tiesībām. Vīra aizbildnība pār sievu tika ierobežota, bet ne likvidēta.
6. Latvijā 20. gs. starpkaru laikā tika būtiski grozīta sievietes civiltiesiskā rīcībspēja, to ievērojami paplašinot salīdzinājumā ar Krievijas impērijas civillikumos noteikto, tomēr pilnīgu sievietes vienlīdzību ar vīrieti civiltiesību jomā sasniegt neizdevās, kaut arī līdztiesība politiskajās tiesībās bija noteikta jau no Latvijas valsts dibināšanas.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. [B. a.] Civil- un krimināllikumu izstrādāšanas darbi. *Policijas Vēstnesis*, 1924. Jūlijs, Nr. 5208, 2. lpp.
2. [B. a.] Latvijas Satversmes Sapulces locekles. *Sieviete*, 1924. 15. jūlijs, Nr. 5, 126. lpp.
3. [B. a.] Valdības rikojumi un pavēles. *Valdības Vēstnesis*, 1925. 29. oktobris. Nr. 243.
4. 100 Jahre Parlament und Frauenwahlrecht in Finnland. Nachrichten, 06.04.2006. Botschaft von Finnland, Berlin. Pieejams: <http://www.finnland.de/public/default.aspx?contentid=121123&nodeid=37052&contentlan=33&culture=de-DE> [aplūkots 23.02.2015.].
5. *Apsītis, H.* 18. novembris. No: *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture 1918.–1938.* Sast. K. Veitmanis, A. Meņģelsons. Rīga: [b. i.], 1939, 8.–15. lpp.
6. *Aspazija.* Runa Satversmes sapulces 10. decembra sēdē. *Sociāldemokrāts*, 1920. 14. decembris, Nr. 285, 1. lpp.
7. *Balodis, K.* Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
8. *Birziņa, L.* Latvijas Universitātes tiesibzinātnieki. Tiesiskā doma Latvijā XX gs. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
9. *Bukovskis, V.* Jaunā civillikodeksa izstrādāšanas darbība. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1921. 1. marts, Nr. 1/3, 25.–42. lpp.
10. *Bukovskis, V.* Jautājums par vispiemērotāko sistēmu laulātu mantas attiecībās. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1926. 1. oktobris, Nr. 10, 369.–393. lpp.
11. *Dāvids, V.* Tieslietu ministrijā ierosinātie likumprojekti. *Jurists*, 1929. 1. februāris, Nr. 2, 62., 63. lpp.
12. *Dziļleja, K.* Ģimenes galva. *Sociāldemokrāts*, 1929. 6. aprīlis, Nr. 76, 2. lpp.
13. *Eljaševs, D.* Sievietes zvērinātā advokatūrā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1933. 1. marts, Nr. 3, 49.–57. lpp.
14. *Fischer, I.* Zur Problematik der Erfassung von Aktengut zu Gender- und Frauengeschichte im Archiv der sozialen Demokratie. Pieejams: http://www.fes.de/archiv/adsd_neu/inhalt/recherche/frauenbestand/text.htm [aplūkots 05.06.2015.].
15. *Hanovs, D., Tēraudkalns, V.* Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā 1934.–1940. Rīga: Zinātne, 2012.
16. *Jarvelaids, P.* Baltijas civiltiesību “tēvs” Frīdrihs Georgs fon Bunge. *Jurista Vārds*, 2009. 3. novembris, Nr. 44 (587). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/199956-baltijas-civiltiesibu-tevs-fridrihs-georgs-fon-bunge/> [aplūkots 03.06.2015.].
17. *Kalniņš, A.* Sievietes pirmās Latvijas brīvvalsts parlamentā. *Brīvā Latvija*, 1998. 29. augusts, Nr. 33, 3. lpp.
18. Latvijas Satversmes Sapulces deputātu saraksts. No: *Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu izvilks (1920–1922).* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 1102.–1107. lpp.
19. Latvijas tiesību vēsture (1914–2000). Prof. *Dr. iur.* Dītriha Andreja Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000.
20. *Lazdiņš, J.* Lauības tiesību ģenēze un evolūcija Latvijā. *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki*, 2002. Nr. 2 (46), 31.–39. lpp.
21. *Lazdiņš, J.* Vēsturiskā tiesību skola un Latvija. No: *LU Raksti. Juridiskā Zinātne.* Nr. 703. Rīga: LU, 2006. 26–40. lpp.
22. *Liepiņš, O.* Ģimenes diena. *Ogres Ziņas*, 1938. 7. maijs, Nr. 7 (33), 1. lpp.
23. *Lipša, I., Neiburgs, U.* Nezināmā Aspazija. Remdeni? Nekad! TVNet, 14.03.2005. Pieejams: http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/41516-nezinama_aspazija_remdeni_nekad [aplūkots 03.06.2015.].
24. *Rozenfelds, J.* Civillikums un latviskā identitāte. No: *Politika un tiesības. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 35.–47. lpp.
25. *Sināiskis, V.* Mūsu tiesības un pienākumi jaunajā Civillikumā. *Sējējs*, 1938. 1. oktobris, Nr. 1, 34.–39. lpp.
26. *Stikāne, V.* Sieviete Livonijas sabiedrībā viduslaikos un jauno laiku sākumā 13.–16. gs. Rīga, 2012. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4785/29387-Vija_Stikane_2012.pdf?sequence=1 [aplūkots 25.05.2015.].
27. *Sūna, J.* Prezidenta K. Ulmaņa civillikums un Latvijas sieviete. *Sievietes Pasaule*, 1938. 1. februāris, Nr. 3, 2. lpp.
28. *Šulcs, L.* Latvijas kā autoritāras valsts pieci gadi tiesību laukā. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1939. 1. maijs, Nr. 3, 604.–612. lpp.
29. *Švarcs, F.* Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: TNA, 2011.

30. *Ulmanis, K.* Runa Tautas vienības svētku aktā nacionālā operā 1936. gada 15. maijā. No: *Latvju radošā gara atdzimšana*. Rīga: LETA, 1936, 7. lpp.
31. *Vēbers, J.* Ģimenes tiesības Latvijā. No neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanas 1918. gadā līdz neatkarības atjaunošanai 1991. gadā. No: *Latvijas Republikas Civillikumu komentāri. Ģimenes tiesības*. Rīga: Mans īpašums, 2000, 110.–121. lpp.

Normatīvie akti

1. 1918. gada 17. novembra “Latvijas Tautas Padomes politiskā platforma”. No: *Latvijas Tautas Padomes sēdes*. Nr. 1. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 6. lpp.
2. 1919. gada 19. augusta Latvijas Tautas Padomes “Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likums”: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rīkojumu Krājums*, 1919. Nr. 9, 124. lpp.
3. Latvijas Satversmes sapulces 1921. gada 18. februāra likums “Par laulību”: Latvijas Republikas likums. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1921. Nr. 1/3, 65.–74. lpp.
4. Latvijas Republikas 1921. gada 18. februāra likums par “Civiltāvokļa aktu reģistrāciju”: Latvijas Republikas likums. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1921. Nr. 1/3, 44.–53. lpp.
5. 1937. gada 28. janvāra Civillikums: Latvijas Republikas likums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1938.
6. Svod zakonov Rossijskoj imperii. T. 10. Chast' I. Zakony grazhdanskije. Sankt Peterburg: Tip. Vtorogo Otdelenija Sobstvennoj E. I. V. Kanceljarii, 1912.
7. Svod grazhdanskijh zakononij gubernij Pribaltijskijh (Chast' III Svoda mestnyh uzakonenij gubernij Ostzejskijh). Petrograd: Pravo, 1915.

Likumprojekti

1. Likumprojekts par saderināšanos, laulāto ļaužu personīgām un mantiskām attiecībām un viņu mantošanu. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1924. 1. marts, Nr. 3, 101.–116. lpp.

Stenogrammas

1. Latvijas Satversmes Sapulces stenogrammu rādītājs. Sast. H. Kārklīņš. Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925.
2. Latvijas Tautas Padomes 1. sesijas 5. sēdes stenogramma 1918. gada 6. decembrī. No: *Latvijas Tautas Padomes sēdes*. Nr. 1. Rīga: Satversmes Sapulces izdevums, 1920, 59. lpp.